

ნასესხებ კომპოზიტთა საკითხისათვის ქართულში, დიდოურსა და ბეჟიტურ ენებში¹

ავტორი ნოდარ არდოტელი

არნოლდ ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი (საქართველო), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

ელფოსტა: nodariardoteli@gmail.com

ანოტაცია

სტატიაში წარმოდგენილია კომპოზიტთა და მასში შემავალ კომპონენტთა სესხების კანონზომიერებანი ქართულში, დიდოურსა და ბეჟიტურ ენებში. გარკვეულია, რომ ისტორიულად საკვლევ ენებს (resp. ხალხებს) როგორც ერთმანეთთან, ისე გარეენობრივ სამყაროსთან ჰქონდათ გარკვეული ლექსიკური კონტაქტები, რაც ცხადყოფილია კომპოზიტის სათანადო კომპონენტთა სესხებით ამ ენათა შორისაც და სხვა წყარო-ენებიდანაც. შესასწავლ ენათა და დიალექტთა მონაცემების მაქსიმალური გათვალისწინებით, გამოკვლევაში გამოიყოფილია სუბსტანტივთა კოორდინაციულ კომპოზიტების სამი ტიპი: (1) ძირეულ სახელთა თხზვით მიღებული კომპოზიტები, რომელთა უშუალო შემადგენელთა გენუზისი ცნობილია ან მიჩნეულია ძირეულ სიტყვებად; (2) ძირეული და ნასესხები ლექსემებით წარმოქმნილი ჰიბრიდული კომპოზიტები, რომლებშიც ერთ-ერთ კომპონენტად გვხვდება საკვლევ ენათაგან ან სხვა ენობრივი წყაროდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულები; (3) მარტოოდენ ნასესხები ლექსემებით თხზული კომპოზიტები, რომლებიც წყარო-ენიდან შეიძლება შეთვისებულნი იყვნენ კომპოზიტის სახით, ან გაკომპოზიტება მსესხებელ ენაში მოხდა. გამოკვლევაში განხილულია კომპოზიტის წევრთა სესხების მომართულების დადგენის ცდაც.

საკვანძო სიტყვები: დერივაცია, კომპოზიტი, სესხება, ენობრივი კონტაქტი

შესავალი

ქართველები უხსოვარი დროიდან მეზობლობდნენ მათ მოსაზღვრე კავკასიელ ხალხებთან, რაც მეტ-ნაკლებად ცნობილია სპეციალური ლიტერატურიდანაც. მეტადრე ეს ითქმის დიდოელებთან კახელების, თუშებისა და ფშავ-ხევსურების (resp. ფხოველების) მრავალსაუკუნოვან მეზობლობასა და ხანგრძლივ ენობრივ კონტაქტებზე, რაც სათანადოდ უნდა ასახულიყო, ზოგადად, ქართული ენის, კონკრეტულად, მთის კილოების ლექსიკურ საგანძურში. ცხადია, ამჯერად ჩვენი დაინტერესება განპირობებულია იმით, რომ გაირკვეს, არეალური ლინგვისტიკის თვალსაზრისით, რა ენობრივი გავლენა მოუხდენია აპრიორულად ადებულ ენობრივ კონტაქტებს, ზოგადად, ქართულ და დიდოურ ენათა ლექსიკურ მარაგზე, კონკრეტულად კი, მის კომპოზიტურ სიტყვაწარმოებაზე. კერძოდ, კავკასიოლოგიაში უკვე გამოვლენილ ლექსიკური შეხვედრების გვერდით შესაძლებელია თუ არა კომპოზიტური ნასესხობანი და როგორია ამგვარ ნასესხობათა თავისებურებანი. გარდა ამისა, ინტერესს იწვევს თავად კომპოზიტის უშუალო შემადგენელთა სესხების მიმართულების დადგენისა და ეტიმოლოგიის გარკვევის საკითხებიც. ამ პრობლემას აქტუალობას მატებს ისიც, რომ მარტივ ლექსიკურ ნასესხობათა მიმართ დიდი ინტერესის მიუხედავად (ჯავახიშვილი 1937 [1992]; ტრუბეცკოი 1973; ჩიქობავა 1953; 1987; კლიმოვი 1972; გუდავა 1954; იმნაიშვილი 1959; ჭინჭარაული 1975; მიქაილოვი 1999; ხალილოვი 2004...), თხზულ სახელთა სესხების პრობლემატიკა და შესაბამისი სტრუქტურულ-სემანტიკური ადაპტაცია საკვლევ ენებში ჯეროვნად არ არის გამოკვლეული.

ცხადია, სპეციალურ ლიტერატურაში წარმოდგენილი მოსაზრებანი და ჩვენს ხელთ არსებული ლინგვისტური მასალა მარტივი სახელების ანალიზისას გარკვეული დასკვნების

გამოტანის საშუალებას იძლევა. კერძოდ, ლექსიკური შეხვედრების განხილვის შედეგად ძირითადად გამოიყოფა ექვსი წესი (ზვიადური [არდოტელი] 1997: 97; შდრ. გუდავა 1954: 701). შესაბამისი ლექსემა:

1. სხვა ენობრივი წყაროდან მომდინარეობს: ქართ. **კატა**, დიდ. **კეტუ**, ბეჟ. **კატა** (შდრ. რუს. **кот**, ინგლ. **cat**) ‘კატა’;
2. გენეზისურად საერთო წარმომავლობისაა: ს.-ქართვ. ***ძარ** ‘ყინვა’ : ს.-დალ. ***ცორ** ‘ზამთარი’, ‘სიცივე’;
3. ერთი ენიდან მეორეში არის შეთვისებული: დიდ. **უჟი** ‘ვაჟი’ > ქართ. **ვაჟი** ‘id.’;
4. ბგერწერითი (resp. ხმაბადვითი) ლექსიკის კუთვნილებაა: ლათ. **tibi** (მიც.), შდრ. დიდ. **დებე**-რ (მიც.) ‘შენ’;
5. ფორმოზივი მსგავსება ტიპოლოგიური (ბგერწერითი) ხასიათისაა: ქართ. **გუგული**, ხევს. **გუგუტა**, შდრ. დიდ. **გუგუ**, ბეჟ. **ქუქუტო** ‘გუგული’;
6. უკუსესხების შედეგია: ქართ. **ჭყიმი** // **ჭყიმა** (საბა) > ჩეჩნ., ბაცბ. **ჭიმ** (‘id.’) > ხევს. **ჭიმა**, თუმ. **ჭიმზ** ბოტ. ‘*Anthriscus sylvestris*’, ‘მრავალწლიანი ბალახი ქოლგოსანთა ოჯახისა...’ (ქეგლი), ქარტ. **ღვთისმშობელი** > ჩეჩნ. **თიშოლი/თუშოლი** ‘ღვთაების სახელი’ > ხევს. **ტომოლ/ა** ‘სარიტუალო კვერი’ და მისთ.

სპეციალურ ლიტერატურაში მარტივ სუბსტანტიურ ნასესხობათა შესახებ არაერთი ნაშრომი მოგვეპოვება, თუმცა საკვლევ ენებში კომპოზიტურ ნასესხობებზე სპეციალური ნაშრომები საძებარია. მართალია, ზოგ ნაშრომში შეიძლება იშვიათად წავაწყდეთ ცალკეულ კომპოზიტურ ნასესხობასაც, მაგრამ ამგვარი შემთხვევები არსებით ვითარებას ვერ ცვლის. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ამჟამად ჩემი განხილვის საგანია საკვლევ ენებში ნასესხები სუბსტანტიური კომპოზიტები, რომელთა განხილვისას ვიყენებთ **დესკრიპციულ, შედარებით, შეპირისპირებით** და **ტიპოლოგიურ** მეთოდებს. ამასთანავე, აუცილებელია ლინგვოკულტუროლოგიური და ეთნოლინგვისტური ასპექტების გათვალისწინებაც.

ძირითადი ნაწილი

კომპოზიტურ ნასესხობათა კვლევისას მეტად მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, რით განსხვავდება კომპოზიტური ნასესხობანი მარტივი ლექსიკური შეხვედრებისაგან. ამასთან მჭიდრო კავშირშია გაკომპოზიტების კუთვნილებითობის განსაზღვრა – გარკვეული კომპოზიტი წყარო-ენიდან ისესხა ენამ თუ თხზვა მსესხებელ ენაში განხორციელდა. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, საყურადღებოა ლინგვისტურ მასალაზე ჩვენება იმისა, თუ სასახებისას რა ფორმოზივი-სემანტიკურ ცვლილებებს განიცდიან ამა თუ იმ კომპოზიტის უშუალო შემადგენლები, როგორ ხდება მათი სტრუქტურულ-სემანტიკური ადაპტაცია და რა ქრონოლოგიურ დონის მონაცემებია. საბოლოო ჯამში ამგვარმა კვლევამ ერთგვარად ხელი უნდა შეუწყოს სათანადო ენათა დივერგენციულ და კონვერგენციულ ცვლილებების შესწავლასაც. ამასთან ერთად, აქტუალურია იბერიულ-კავკასიურ ენათა ცალკეულ ჯგუფებს შორის სესხების დომინანტურობის კოეფიციენტის დადგენა, რომელშიც ქართული ენის მნიშვნელოვან როლზე საუბრობენ. მ. ხალილოვი საგანგებოდ აღნიშნავს: „უკანასკნელთა (ენათა - ნ. ა.) შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი ეკუთვნის ქართულ ენას, რომლის ამიერკავკასიისა და ჩრდილო კავკასიის არეალურმა კონტაქტებმა მათში დატოვეს მრავალრგვარი ნაკვალევი“ (ხალილოვი 2004: 7).

კომპოზიტურ კომპონენტთა წარმომავლობის გათვალისწინებით, ძირითადად გამოიყოფა კოორდინაციულ სუბსტანტიურ კომპოზიტთა სამი ტიპი: (1) ძირეულ სახელთა თხზვით მიღებული კომპოზიტები, რომელთა უშუალო შემადგენელთა გენეზისი, როგორც წესი, ცნობილია ან მიჩნეულია პოტენციურად ძირეულ სიტყვებად; (2) ძირეული და ნასესხები ლექსემებით წარმოქმნილი ჰიბრიდული კომპოზიტები, რომლებშიც ერთ-ერთ კომპონენტად გვხვდება საკვლევ ენათაგან ან სხვა ენობრივი წყაროდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულები (ჰაუგენი 1950: 352); (3) მარტოდენ ნასესხები ლექსემებით

თხზული კომპოზიციები, რომლებიც წყარო-ენიდან შეიძლება შეთვისებულნი იყვნენ კომპოზიტის სახით, ან ცალკეული ლექსემების სახით, რომელთა გაკომპოზიციება მსესხებელ ენაში მოხდა. საილუსტრაციო მაგალითები:

(1) (ა) ქართ. **დედ-მამა**, დიდ. **ენი-ობიუ**, ბეჟ. **იო-აბო** 'შობლები' (ზედმიწ. 'დედ-მამა'), (ბ) ქართ. **მშვილდ-სარი**, საკ. დიდ. **წერუ-წო** (ზედმიწ. 'ისარ-მშვილდი'), ბეჟ. **წულუ-წაცა** (ზედმიწ. 'ისარ-მშვილდი'), (გ) ქართ. **ცოლ-ქმარი**, საკ. დიდ. **ღანა-ხედიუ**, ბეჟ. **აჯო-ბეტერჰან** (ზედმიწ. 'მდედრ-პატრონი'), d) ქართ. **გულ-მკერდი**, დიდ. **ჰამო-როკუ**² (ზედმიწ. 'მკერდ-გული')...;

(2) (ა) ქართ. **ხახვ-ნიორი**, ბეჟ. **ნაჟი-ხალუ** (< ხუნდ.-ქართ.) 'ბოსტნეული', (ბ) ქართ. **კვირა-დღე** (< ბერძ.-ქართ.), დიდ. **ბაზარ-ღუდი** (< ხუნდ. < თურქ.-დიდ.), ბეჟ. **ბაზა ჟოდო** (< ხუნდ.-< თურქ.-ბეჟ..) 'კვირადღე' (ზედმიწ. 'ბაზარ-დღე'), (გ) ბეჟ. **კალმახ-ჩუჭა** (< ხუნდ. < ქართ.-ხუნდ.) 'კალმახი' (ზედმიწ. 'კალმახ-თევზი'), (დ) ხუნდ. **აჰტან-ბოწი**, საკ. დიდ. **ჰაჰტან-ფრსუ/ჰაჰტან-ღურო**, ბეჟ. **ბოწი-ჰამმან** (ზედმიწ. ხუნდ. 'წვრილფეხა საქონელი' - არაბ. 'მსხვილფეხა საქონელი') 'ცხვარ-საქონელი', (ე) საკ. დიდ. **ბალა-ტაჯ** (ზედმიწ. 'ხანჯალ-დანა'), ბეჟ. **ბალა-ხეჩ** (ზედმიწ. 'ხანჯალ-შუბი', შდრ. ხუნდ. ხეჩ 'შუბი') 'ფარ-ხმალი', 'ფარ-შუბი' და მისთ.;

(3) (ა) ქართ. **ოქრო-ვერცხლი** (< ბერძ.-ქართ.), დიდ. **უქრუ-მესედ** (< ხუნდ. < ქართ. < ბერძ.-ხუნდ.), ბეჟ. **მესედ-ოქრო/ოქო-მესედ** (< ქართ. < ბერძ.-ხუნდ.) 'ძვირფასეულობა', 'განძი' (ზედმიწ. 'ოქრო-ვერცხლი', 'ვერცხლ-ოქრო'), (ბ) ქართ. **სინდის-ნამუსი** (< ბერძ.-არაბ.), დიდ. **ნიჩ-ნამუს** (< ხუნდ.-არაბ.), ბეჟ. **ნიც-ლამუს** (< ხუნდ.-არაბ.) 'სინდისი', 'პატიოსნება', (გ) დიდ. **ჰალტი-ფრმა**, ბეჟ. **ჰალტი-ფრმა** 'შრომა', 'საქმე', 'ხელობა' (ზედმიწ. ხუნდ. 'სამუშაო', 'საქმიანობა' - სპარს. 'საქმიანობა', 'ხელობა'), (დ) დიდ. **ბინა-ყა** (< ქართ.-ხუნდ.) 'ბინა', 'სადგომი', (ე) **თოფ-იარაღი** (< ქართ. < თურქ.), დიდ. **მარალ-მათაჰ** (< თურქ.-ხუნდ.), ბეჟ. **თოფი-მარალ** (< ქართ.-თურქ.) 'იარაღი', 'შეიარაღება' (ზედმიწ. 'იარაღ-ნივთი', 'თოფ-იარაღი'), (ვ) დიდ., ბეჟ. **ღალბან** (< თურქ.-ხუნდ.) 'ლომი' (ზედმიწ. 'ფაფარ-მგელი'), (ზ) ბეჟ. **ბოჟი-ბოტი** (< ხუნდ. **ბოჟი** 'რწმენა', 'ნდობა' - **ბოტი** 'სიყვარული') 'რწმენა', 'ნდობა' (ზედმიწ. **ბოჟი** 'რწმენა', 'ნდობა' - **ბოტი** 'სიყვარული') და ა. შ.

ზემომოყვანილი მაგალითებიდან ამჟამად ჩვენთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა (2) და (3) ტიპის მაგალითები, რომლებშიც მოცემულია უშუალო და სხვა ენათა მეშვეობით ნასესხები კომპოზიციები. (2) ტიპის მაგალითებიდან ყურადღებას იქცევს (ა), (გ) და (ე). ა) ქართ. **ხახვ-ნიორი**, ბეჟ. **ნაჟი-ხალუ** 'ბოსტნეული' (ზედმიწ. 'ნიორ-ხახვი'). საანალიზო კომპოზიტი ხუნძური რაჟი ('ნიორი') და ქართული **ხახვი** სახელთა შერწყმით ჩანს ბეჟიტურ ენაში ნასესხობანი ჩამოყალიბებული. (გ) მაგალითში **კალმახ-ჩუჭა** საყურადღებოა პირველი კომპონენტი, რომელიც სახელობითი რუნვის ნიშნის გარეშე წარმოდგენილი, რაც ხუნძური ენით გაშუამავლებულ საფეხურს გვავარაუდებინებს. ეს კომპოზიტი წარმოქმნილი უნდა იყოს ხუნძურში და შემდეგ ამ უკანასკნელიდან (სავარაუდოა ანწუხური დიალექტის გზით) ამავე ფორმით ბეჟიტურ ენაში შესული. რაც შეეხება (ე) კომპოზიტს, საკ. დიდ. **ბალა-ტაჯ** (ზედმიწ. 'ხანჯალ-დანა'), ბეჟ. **ბალა-ხეჩ** (ზედმიწ. 'ხანჯალ-შუბი', შდრ. ხუნდ. ხეჩ 'შუბი') 'ფარ-ხმალი', 'ფარ-შუბი', რასაც ხუნდ. ხეჩ ('შუბი') ქმნის. ცხადია, ეს კომპოზიტიც მსესხებელი ენის წიაღში უნდა წარმოქმნილიყო.

ყველაზე მეტად საინტერესო მაინც (3) ტიპის კომპოზიციებია, რომლებში შემავალი ორივე კომპონენტი უშუალოდ ან სხვა ენის მეშვეობით არის ნასესხები. ამ ტიპიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია (ა), (ბ), (ე), (ვ). კერძოდ, ქართულში ძვირფასეულობის აღსანიშნავი კომპოზიტი (ა) ჰიბრიდულია, ვინაიდან ბერძნულ და ქართულ სახელთა შერწყმით არის მიღებული, რაც უშუალო სესხებით შესულა დიდოურ ენაში (დიდ. უქრუ-მიცხირ). ბეჟიტურ ენაში ქართულის გზით შესთვისებული და ხუნძურიდან ნასესხები სახელების კომპოზიციც გვაქვს ბეჟ. მესედ-ოქრო//ოქო-მესედ (< ქართ. < ბერძ.-ხუნდ.), რაც საკუთრივ ბეჟიტურ ნიადაგზე ჩანს წარმოქმნილი (შდრ. გიგინეიშვილი 2016: 159).

(ბ) ბეჟ. **ნიჩ-ნამუს**, **ნიც-ლამუს** 'მორიდებულობა', 'ხათრი', 'ღირსება' (ზედმიწ.

‘სირცხვილ-ნამუსი’) ხუნძური ენიდან (ხუნძ. ნიჩ ‘სირცხვილი’ - არაბ. ნამუს ‘ნამუსი’) არის ნასესხები, რასაც დიდოურ ენებში ფონეტიკური ცვლილებები განუცდია: ხუნძ. ნიჩ-ლამუს > საკ. დიდ. ნიჩ-ნამუს (ასიმილაცია), ბეჟ. ნიგ-ლამუს. გარდა ამისა, წყარო-ენისეული მონაცემის სემანტიკა უცვლელად არის დაცული, რაც მათ გვიანდელ ნასესხობაზე მიგვანიშნებს.

(ე) იარაღის გამომხატველ კომპოზიტში (ქართ. თოფ-იარაღი, დიდ. მარაღ-მათაჰ, ბეჟ. თოფი-მარაღ ‘იარაღი’ ზედმიწ. დიდ. ‘იარაღ-ნივთი’, ბეჟ. ‘თოფ-იარაღი’) თურქული კომპონენტის (იარაღ) შემცველი ბეჟიტური კომპოზიტი ქართულისაგან ჩანს შეთვისებული, ხოლო საკუთრივ დიდოური კომპოზიტის პოსტპოზიციური წევრი ხუნძური ნასესხობაა, თუმცა, სავარაუდოა, მთლიანი კომპოზიტი ხუნძური წარმომავლობისაც იყოს.

(ვ) ქართ. ‘ლომის’ გამომხატველი კომპოზიტური აგებულების ზოოლოგიური ტერმინი, ზოგადად, დაღესტნურ ენათა სინამდვილეში, კონკრეტულად, დიდოურ ენებში (დიდ. დალბაწ, ბეჟ. დალბაწ ‘ლომი’ ზედმიწ. ‘ლომ-მგელი’) შერეული კომპონენტებისაგან შედგება: პირველი ნაწილი დალ, როგორც ვარაუდობენ, თურქული წარმომავლობისაა (თურქ. მალ ‘ფაფარი’), მეორე ნაწილი კი საკუთრივ დაღესტნურია და მგელს აღნიშნავს (ჰაიდაყოვი 1973: 12; აბდულაევი 2015: 51-52). საკვლევ დიდოურ ენებში ეს კომპოზიტი ხუნძურიდან ჩანს შეთვისებული და დესემანტიზაციის გარეშე არის დაცული. საინტერესოა, რომ საანალიზო კომპოზიტის პირველ კომპონენტს ხუნძურშივე განუცდია გარკვეული სემანტიკური ცვლილება: თურქ. ფაფარი > ხუნძ. დალალი, გრძელი ბეწვი. როგორც ცნობილია, ხუნძებით (resp. დიდოელებით) დასახლებულ არეალში ლომი არ ბინადრობდა, ასოციაციურად ამ ხალხმა ლომი მათ სინამდვილეში არსებულ მტაცებელ ცხოველს - ფაფრიან მგელს მიაშვავსა და ენაში კომპოზიტი ამის მიხედვით შექმნა.

საინტერესოა, რომ განსხვავებული კლასის შემცველი სახელებისაგან შედგენილ კომპოზიტში, როგორც წესი, მრავლობითის ან ძირითადი კომპონენტის კლასი და რიცხვი აისახება (ვან დენ ბერგი 1994: 54). ამასთან ერთად, ნასესხებმა კომპოზიტმა შეიძლება კლასი იცვალოს, რაც უცხო ენობრივ გარემოში კომპოზიტთა სემანტიკურ რეინტერპრეტაციასთან ჩანს დაკავშირებული, მაგ.: დიდ. რაჟი-ხინკ (IV კლ.) < ხუნძ. რაჟი-ხინკ ‘id.’ (III კლ.) ზედმიწ. ‘ნიორ-ხინკალი’, ქიდ-ჟჟი ‘ქალ-ვაჟი’ (მრ. I კლ.), ქიდ-ჟჟი (I+II > III კლ.) ზოოლ. ‘ღვთის ძროხა’, ზოოლ. ‘ჰიამაია’ (ზედმიწ. ‘ქალ-ვაჟი’) და ა. შ.

საკვლევ ენებში დასტურდება ნასესხები სუბორდინაციული კომპოზიტებიც, რომლებიც გავრცელებისა და სესხების თავისებურებებით მეტწილად კოორდინაციული კომპოზიტების ანალოგიურია. როგორც წესი, ნათესაობითი მდგარი ნასესხები კომპოზიტი პირველი კომპონენტის ბრუნვის ნიშანს იკვეცს და აბსოლუტივის ფორმას (resp. ფუძეს) ემთხვევა (შდრ. ხალილოვი 2004: 189-190), მაგ.: ბეჟ. ლელი-ჩირი (< ლელვის ჩირი) ‘ჩირი’, ზაღლი-უბანი (< ზაღლის უბანი < ძაღლის უბანი) ‘უბნის სახელი’, აზოცალა (< *აზოს ცალა < *აზოს ცალი ზედმიწ. ‘მამის ცალი’) ‘მამინაცვალი’, დალაქ-წიტ (< დალაქის წიტ < დალაქის წიტ ზედმიწ. ‘დალაქის დანა’) ‘ბლაგვი დანა’ და მისთ. ბოლო მაგალითებიდან ორივე ჰიბრიდული კომპოზიტის ნიმუშია, რომელთაგან ერთ-ერთი ქართული კომპონენტია.

დასკვნა

ამრიგად, ნასესხებ კომპოზიტებზე დაკვირვება ცხადყოფს: (ა) კომპოზიტთა სესხების თვალსაზრისით, საკვლევ ენათა ურთიერთგავლენა ორმხრივია, მაგრამ ლექსიკურ ერთეულთა სესხებასავით ხელშესახები არ არის. (ბ) მარტივ სახელთა ანალოგიურად, ქართულიდან და ხუნძურიდან ნასესხები კომპოზიტები მეტია, შედარებით მცირეა ნახურ-დაღესტნური ენებიდან შემოსული რთული სახელები. (გ) ჰიბრიდული კომპოზიტები (2), როგორც წესი, წარმოქმნილია სხვადასხვადროული ლექსიკური ნასესხობებისა და ძირეული სიტყვების შერწყმის გზით, ხოლო ნასესხები კომპოზიტები შეთვისებულ სახელთა გაკომპოზიტების საფუძველზე ყალიბდება, ანდა წყარო-ენისეულისავე კომპოზიტის სახით

გვხვდება. (დ) წყარო-ენისეულ და მსესხებელ ენაში წარმოქმნილ კომპოზიტთა გამიჯვნა ხდება შედარებითი და შეპირისპირებითი მეთოდების გამოყენებით - თუ მსესხებელ ენაში სათანადო კომპოზიტის უშუალო შემადგენლები დამოუკიდებელ ლექსემებად არ დასტურდება, მაშინ წყარო-ენისეულ კომპოზიტთან გვექნება საქმე. ამასთანავე, გასათვალისწინებელია დიალექტთა და ახლომონათესავე ენათა ლინგვისტური მონაცემებიც. (ე) საკვლევ ენათა შორის სტატისტიკურად ვარკვევთ სესხების დომინანტურობის საკითხს, რომელშიც ქართულ ენას წამყვანი ადგილი უჭირავს. ხელშესახებია აღმოსავლურ ენათაგან ნასესხები მასალაც. (ვ) მარტივ სახელთა ანალოგიურად, გვაქვს ძველი, საშუალო და ახალი კომპოზიტური ნასესხობანი, თუმცა მათი რელატიური ქრონოლოგიის განსაზღვრა, ამ ენობრივ ერთეულთა დამწერლობისა და წერილობითი წყაროების უქონლობის გამო, მეტისმეტად გაძნელებულია. მიუხედავად ამისა, კომპოზიტის ადაპტაციის ხარისხის განსაზღვრით, მისი გავრცელებითა და უშუალო შემადგენელთა სემანტიკის სათანადო ისტორიულ ეპოქებთან მისადაგებით შეიძლება შესაძლებელი გახდეს სესხების ქრონოლოგიის დადგენა.

---

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (საგრანტო პროექტი: **FR-18-072**).

² მ. ხალილოვი ამ კომპოზიტის ქართულ კალკზე ამახვილებს ყურადღებას (ხალილოვი 2004: 190). ეს მოსაზრება სინამდვილეს არ შეეფერება, რადგან ანალოგიური კომპოზიტი არც სათანადო კომპონენტთა წყობით ეთანადება და იგი, დიდოურ ენათა გარდა, სხვა დადესტურ ენებშიც დასტურდება: ხუნძ. **ქერენ-რაკ**, ბოთლ., კარ. **ნიხი-რაკუა**, ბაგვ. **ნიპ-რაკუა**...('id.').

ლიტერატურა

აბდულაევი 2015: Иса Халидович Абдуллаев. Междагестанские и межкавказские языковые контакты. Махачкала: Изд-во Института ЯНЦ ДНЦ РАН, 2015.

გიგინეიშვილი 2016: ბაქარ გიგინეიშვილი, ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი (ა-მ). თბილისი, 2016.

გუდავა 1954: ტუგო გუდავა. ქართულ-ხუნძური ლექსიკური შეხვედრების შესახებ: სმამ, ტ. XV, N10, გვ. 701-708. თბილისი, 1954.

ვან დენ ბერგი 1994: Van den Berg, Helma. Crammar of Hunzib (with texts and lexicon). Leiden, 1995.

ზვიადაური 1997: ნოდარ ზვიადაური. ნახურ-დადესტურ ენათა ლექსიკა ქართული ენის მთის დიალექტებში: ეტიმოლოგიური ძიებანი, ტ. VI, გვ. 96-103. თბილისი: 'მეცნიერება', 1997.

იმნაიშვილი 1959: დავით იმნაიშვილი. ქართული ენიდან სიტყვათა სესხების კანონზომიერებისათვის პანკისის ქისტურში: იკე, XI, გვ. 235-247. თბილისი: საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1959.

კლიმოვი 1972: Георгий Андреевич Климов. О некоторых словарных общностях картвельских и нахско-дагестанских языков: Этимология, С. 349-355. Москва, 1972.

მიქაილოვი 1999: Казбег Шихабудинович Микаилов. Картвельские этимологии. IV. Некоторые термины родства и свойства: Дагестанский лингвистический сборник, вып. 6, С. 101-112. Москва, 1999.

ტრუბეცკოი 1973: Trubetzkoy, Nikolaj. Ostkaukasishe Wörter für Frau, Weibchen, Gattin: Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft, Bd. XIX. H. 1. 1973.

ჩიქობავა 1953: არნოლდ ჩიქობავა. ეტიმოლოგია ძველი ქართული ტერმინებისა „ბლუარი“ და „სამხარი“: იკე, ტ. V, გვ. 65-71. თბილისი, 1953.

ჩიქობავა 1987: არნოლდ ჩიქობავა. **ახო და ვაჟი** სიტყვების ეტიმოლოგიისათვის: ეტიმოლოგიური ძიებანი (რეზიუმე რუს.ენაზე), გვ. 7-11. თბილისი: 'მეცნიერება', 1987.

ჭინჭარაული 1975: Алекси Лекоевич Чинчараули. Грузинско-нахские схождения в отраслевой лексике: ЕИКЯ, II, С. 210-221. Тбилиси: 'Мецниереба', 1975.

ხალილოვი 2004: Мажид Шарифович Халилов. Грузинско-дагестанские языковые контакты. Москва: Изд-во 'Наука', 2004.

ჯავახიშვილი 1937: ივანე ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა. ტფილისი, 1937; მეორე გამოცემა: თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. X. თბილისი: 'მეცნიერება', 1992.

ჰაუგენი 1950: Haugen, Einar. The Analysis of Linguistic Borrowing: Language, Vol. 26. № 2. Linguistic Society of America, 1950.

ჰაიდაყოვი 1973: Саид Магомедович Хайдаков. Сравнительно-сопоставительный словарь дагестанских языков. Москва: Изд-во 'Наука', 1973.